

❖ מקאמים בתפלות שבת ומועד ❖

הקדמה:

רבים הם החושבים שסוג המקאם בו מנעימים את התפלות בשבת ובמועד אין לו כל משמעות, ולכל חזן ופייטן ניתן רשות לבחור באקראי כפי העולה ברוחו את המקאם של אותה תפלה. כמו כן המנגינות הנהוגות בקטעים הידועים מתייחסים אליהם כ"פולקלור", ולכן ניתן לעדכן אותם עם חילוף הזמן. אך טעות הוא בידם.

המקאם בו מתפללים מידי שבת ומועד נקבע בדמשק מראש על ידי החכמים שהיו נושאים ונותנים איזה סוג מקאם יבטא טוב יותר ויקשור את לב המתפלל עם ענין היום, והוא נשמר בהקפדה במסורת מידי שנה ושנה.

המקאם והמנגינות יוצקות את הצורה הפנימית של התפלות, וכבר הזהיר בספר מהרי"ל (הלכות יום כפור אות י"א) לא לשנות את הניגונים הנהוגים בצבור, ובשו"ת שמש צדקה (או"ח סו"ס ד') כתב דמהרי"ל הצדיק עליו את הדין בפטירת בתו ותלה הדבר משום ששינה מהנגונים הנהוגים בקהל ע"ש¹.

ולכן אל יתמה הקורא שטרחנו לקבוע פרק מיוחד בענינים אלו, כי חובתינו להעלות שיח שפתותינו ברנה ובנעימה בקול חוצ'ב לאבו'ת.

כמה כללים בהתאמת סוג המקאם לענין היום:

* מקאם "ראשט" - הוא נדרש מלשון "ראש", ומותאם לכל התחלת ענין, כגון תחילת כל חומש וחומש, או ביום הראשון של כל חג.

* מקאם "ביאת" - מותאם לכל סיום, כגון בסיום כל חומש וחומש, או ביום אחרון של כל חג, או במוצאי שבת.

* מקאם "צבא" - הוא סגנון המבטא עצבות, ומותאם לפרשיות שיש בהם ענין עצוב, כגון פטירת צדיקים, או דברים מצערים.

* מקאם "עג'אם" - הוא סגנון המבטא שמחה, ומותאם לפרשיות שיש בהם ענין של שמחה, כגון פרשת בשלח שיש בה "שירה". וכן בשמחת חתן.

* מקאם חג'אז - הוא מיועד רק לפרשת דברים ותשעה באב, והיו מקפידים מלשלב אותו גם עם מקאמים אחרים בשאר שבתות השנה.

* בכמה שבתות נקבע המקאם של התפלה מותאם לאיזה פיוט שהיו רגילים לומר, כגון בשבת חנוכה התפללו במקאם נאוה כמנגינת הפיוט "יצא למלוך מבית סורים" שהיו נוהגים לאומרו בשעת הוצאת ספר תורה.

¹ עיין שם שכתב "אם אין זכרוני כוזב". ובאמת בספר מהרי"ל כתוב דהרב הצדיק עליו את הדין משום שהוסיף לומר סליחה שישד רבינו אפרים במקום שלא נהגו לאומרה, ומשום שבתחילת הקטע הובא אזהרתו לא לשנות הנגונים נחרת בזכרונו דבגלל שינוי הניגון הצדיק עליו את הדין, ואינו כן. ובתשובה י"א כבר כתב מעשה המהרי"ל כמו שכתוב בספר ע"ש. ומ"מ ציטטתי בפנים דבריו בסימן ד' משום דעכ"פ לגברא רבא כוותיה לא היה דבר זה זר בעיניו.

סדר המקאמים לתפלת שחרית בשבתות ומועדים העתקתי משני פנקסים בכתב יד, כת"י א' מחכם משה עמאש הכהן ז"ל, וכת"י ב' מחכם עזרא מסלתון טראב הכהן ע"ה.

פרשה	כת"י א'	כת"י ב'
בראשית	ראשט	ראשט
נח	נאוה	נאוה
לך לך	שיגא	שיגא
וירא	עג'אם	ביאת
חיי שרה	צבא	צבא
תולדות	ראשט	מאהור
ויצא	עג'אם	עג'אם
וישלח	ביאת	ביאת
וישב	נאוה	נאוה
מקץ	רהאווי	רהאווי
ויגש	שיגא	שיגא
ויחי	צבא	צבא
שמות	ראשט	ראשט
וירא	ביאת	ביאת
בא	ראשט	רהאווי
בשלח	עג'אם	עג'אם
יתרו	ביאת	ביאת
משפטים	שיגא	שיגא

תְּרוּמָה	ראשט	ביאת
תְּצוּה	ביאת	מאהור
כִּי תִשָּׂא	צבא	תשא
וַיִּקְהַל	עג'אם	מאהור
פְּקוּדֵי	ביאת	ביאת
וַיִּקְרָא	ראשט	ראשט
צו	נאווה	ביאת
שְׂמִינִי	צבא	צבא
תִּזְרִיעַ	ביאת	שיגא
מִהוֹר	ראשט	ביאת
אַחֲרֵי מוֹת	צבא	צבא
קְדוּשִׁים	עג'אם	שיגא
אֲמֹר	ראשט	ראשט
בְּהַר	שיגא	
בַּחֲקֵי	ביאת	עאג'ם ²
בַּמִּדְבָּר	ראשט / עג'אם	ראשט
נִשָּׂא	שיגא	ביאת
בַּהֲעֲלוֹתְךָ	נאווה	רהאווי
שִׁלַּח לְךָ	צבא	צבא
קָרַח	ביאת	שיגא

² כך מצאתי כתוב ולא ידעתי למה, הרי מצד סיום ספר ויקרא צריך להיות מקאם "ביאת", ואם מצד ענין הפרשה קוראים את הקללות וראוי להיות מקאם "צבא" כמו בפרשת כי תבא. ואולי עשו עיקר הברכות שבתחילת הפרשה.

חַקַּת	עג'אם	ביאת
בִּלְק	שיגא	ביאת
פִּנְחָם	צבא	צבא
מַטוֹת	ראשט	מאהור
מִסְעֵי	ביאת	ביאת
דְּבָרִים	חג'אז ³	חג'אז ⁴
וְאֵת־הַנֶּזֶן	ראשט	ראשט
עֵקֶב	שיגא	שיגא
רֵאָה	ביאת	נאווה
שׁוֹפְטִים	עג'אם	עג'אם
כִּי תִצָּא	שיגא	שיגא
כִּי תִבָּא	צבא	צבא
נִצְבִים	עג'אם	ביאת
וַיִּלְךְ	ביאת	
הַאֲזִינוּ	עג'אם	עג'אם

* אם הפרשיות מחוברות הולכים כפי המקאם של הפרשה השניה (והוא כדוגמת ההפטרה).

³ ובבית הכנסת אלפרנג' נהגו להתפלל בלא שום מקאם (סאדה) בלי מנגינה.

⁴ בפנקס זה לא היה כתוב מפורש המקאם הנהוג בשבת זו, ועכ"ז כתבתי מקאם חג'אז מכיון שמצאתי בו סדר המנגינות של "אל ההודאות" "קדיש" "שמחים" "קדושה" במקאם חג'אז, והרי בשום שבת אחרת לא התפללו במקאם זה מלבד שבת פרשת דברים.

מועדים	כת"י א'	כת"י ב'
פסח יום א'	ראשט	ראשט
פסח יום ב'	שיגא	שיגא
פסח יום ז'	עג'אם	עג'אם
פסח יום ח'	ביאת	ביאת
שבועות יום א'	ראשט	ראשט
שבועות יום ב'	ביאת	ביאת
סוכות יום א'	ראשט	ראשט
סוכות יום ב'	שיגא	שיגא
שמיני עצרת	ראשט	ראשט
שמחת תורה	ביאת	ביאת
שבת חול המועד	צבא	ביאת
שבת ראש חדש	נאוה	נאוה
חנוכה	נאוה	
זכור/פורים	שיגא ⁵	שיגא.
		יום ב': ⁶ ראשט

⁵ שמעתי מפי זקנים הטעם ע"פ מה דאיתא בשבת (דף פ"ח ע"א) דבקבלת התורה כפה על ישראל הר כגיגית, ובימי מרדכי חזרו וקבלו את התורה מרצון ע"ש. וזכר לדבר מתפללים במקאם "שיגא" שהוא מקאם טעמי התורה. ולעני"ד נראה לרמוז במנהגי אבותינו דמקאם "שיגא" עולה בגימטריא "מרדכי היהודי", דבר בעתו מה טוב.

⁶ בדמשק נהגו לעשות פורים גם ביום ט"ו מספק. ובכת"י א' פרט זה לא מופיע כיון שנכתב בארגנטינה.

רשימת המנגינות בקטעי התפלה מפנקסו של חכם עזרא מסלתון טראב הכהן ע"ה.

ראשט:

נשמת: יהי שלום / יבא דודי / אני אשרי / יה דר בשמי / ענני אל.

שועת: אין די באר / ירחיב ה' / מדבש צוף / אנא אל נא / אל שוכן.

אל ההודאות: ענני אל / אל צורי / אני אשרי / הודו לה' / מדבש צוף / יה דר בשמי / יודוך כל.

קדיש: ידוע / יהי שלום / יבא דודי / אני אשרי / ישעך יה / אין די באר.

שמחים: את נפשי / יה דר בשמי / מדבש צוף / אתה אל שמע / אל שוכן / אנא אל נא / הודו לה' / בזכרי / יודוך כל / יחיד ביחודו.

אמת ממצרים: נזליה / יה שוכן / ירחיב ה'.

קדושה: משגב לדרך / עוד השקף / מהלל חסדך / אל שוכן / הודו לה' / אל צורי / ענני אל / יחיד ביחודו / יה דר בשמי / אתה אל שמע / יודוך כל / גורי גורי.

נאוה:

נשמת: שוכן עד / ירוץ ינהר.

שועת: ידיד נפשי / בנה לי זבול / יה הצל יונה.

אל ההודאות: ירוץ ינהר / בנה לי זבול / יה הצל יונה / יצא למלוך / מלך המפואר.

קדיש: ידוע / שוכן עד / ירוץ ינהר / אל מתנשא.

שמחים: ידיד נפש / בנה לי / יצא למלוך / ינוב פי.

קדושה: יוצר אור / יצא למלוך / בנה לי / ינוב פי.

שינא (איראק):

נשמת: ידוע / יהי שלום / עניני אל.

שועת: יחידתי / עזרי צורי / אמלל חסדי.

אל ההודאות: עניני אל / ענני לריעי בן / עיני ה' / יחידתי / עזרי צורי / יום הנסים / זרח חביבן.

קדיש: ידוע / ידיד לעדתך / אל נאזר / של פורים / אדון עולם.

שמחיהם: עיני ה' / עזרי צורי / עושה עש / יום הנסים / אתה אל שמע / אברך / אמלל חסדי / אל עושה נקמה / בנת אל שאבייה.

אמת ממצרים: ידוע / בנזליה / עזרי צורי.

קדושה: ענני אל / ענני לריעי בן / עיני ה' / משושי שירי / מה אוחיל / אמלל חסדי / זרח חביבן / יום הנסים / אל צור שועתי / חון תחון.

ביאת (חוסני):

נשמת: יהי שלום / אתה הוא / תולה ארץ / מלכי אל.

שועת: ידי אשא / מבית עמי / יגדל שם אל / אוחיל יום יום.

אל ההודאות: יגדל שם אל / אתה הוא / אלהי קדם / מלכי אל / ממעונך / ישראל עבדיך.

קדיש: בעל תנועות / ידוע / יום יום אודה / עשריאן / מלכי אלי / אשיר נא ביום.

שמחיהם: יום שמחה / מבית עמי / הללי יה / יגדל שם אל / תחצרי / אשיר ואודה / אוחיל יום יום / שמך אל יתגדל / אל יוצרי / מושל בגבורתו / אמרי פי / אפצח פי / יה מנתי / יכול יאכל / אזהרות.

אמת ממצרים: ידי אשא / יגדל / תחצרי.

קדושה: תולה ארץ / מושל בגבורתו / מכין תבל / אל יוצרי / יגדל שם אל / מלכי אל / ממעונך / יפיפיה / אל צור חלקי / יה מנתי / מי ימלל / יכול יאכל / אמרי פי / אחות קטנה / בן אדמה.

צבא:

נשמת: יודו כל החיים / אחלה פני.

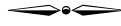
שועת: אערוך מהלל / עזבתני.

אל ההודאות: אחלה פני / יודו כל החיים / מאיר אישוני / אערוך מהלל / גואלי הטיבה / פרימו / מלכי משיחי.

קדיש: ידוע / אכף לאלהי מגן מצר / יודו כל החיים / חביב אללה / אחלה פני.

שמחיהם: עזבתני / אערוך מהלל / מרים לראשי / מאיר אישוני / מלכי משיחי / אזכיר חסדי / אל צור ישראל / הושיע נא / עלי נא / אוחיל יום / פרימו / גואלי הטיבה.

קדושה: מאיר אישוני / עדתי שמחי / אחלה פני / מראיך הראיני / מעוזי שעה / אזכיר חסדי / שואף / מלכי משיחי / גואלי הטיבה.

רהאווי:

נשמת: אמתך / שוכן עד.

שועת: בנה לי זבול / יה הצל יונה / עלא כרדייה.

אל ההודאות: אמתך / אמונים / מלך המפואר / ענני אל / יצא למלוך.

קדיש: רננות.

שמחים: מלך המפואר / אמונים / יצא למלוך / ישיב הרע / אפצח פי / עלא אל כרדייה.

קרושה: יצא למלוך / ישיב הרע / ניב שפתי / יוצר אור / מה יפו רגלי / גורי גורי / קלתלי.

מאהור:

נשמת: יה דר בשמי / אל צורי / הודו לה'.

שועת: ירחיב ה' / ירך תנחני.

אל ההודאות: אם חכם לבך / עוזך הראה / אל צורי / הודו לה' / יה דר בשמי.

קדיש: שיר חדש.

שמחים: יחיד ביחודו / ירך תנחני / הודו לה' / יודוך כל / יה דר בשמי / עוזך הראה / אם חכם.

קרושה: משגב לךך / אל צורי / עוזך הראה / יה דר בשמי / יחיד ביחודו.

ענ'אם:

נשמת: יהי שלום / ענני אל במרחב / יה שוכן.

שועת: יה שוכן / צורי גואלי / הללי ליה.

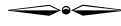
אל ההודאות: ענני אל / צורי גואלי / אשירה נא / לך אלי.

קדיש: יאריך ימים / מלכי אל / אפרש אני / אל חלץ ידידים / מלכי שובה.

שמחים: עוזי לך אקרא / אל חלץ ידידים / אנא אל נא / יה שוכן / לך אלי / יצו האל / רועה נאמן.

אמת ממצרים: יה שוכן / יצו האל / לך אלי.

קרושה: יה שוכן / מהלל חסדך / ענני אל / צורי גואל יה / מלכי משגבי.

חג'אז:

אל ההודאות: יחידתי / ענני לריעי בן / מי ימלל / מלך צורי / אם חכם.

קדיש: אני אשיר / אם חכם / עלי נא.

שמחים: עלי נא / יה אל ענני / אוחיל יום יום / אל נוה ביתך / אז אשירה / יה אל מטולך.

קדושה: מי ימלל / ענני לריעי בן / עליון על כל רמים / אז אשירה.

